

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

248526

การใช้ยาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเขตเมือง
DRUG USE IN SOCIAL AND CULTURAL DIMENSION
OF URBAN COMMUNITY

นายสุภชัย ประเสริฐสุข

วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

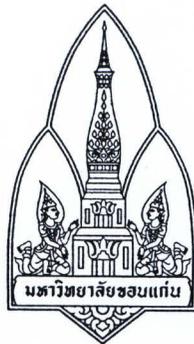
พ.ศ. 2554

๖๐๐๒๕๓๒๙๓

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

248526

การใช้ยาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเขตเมือง
DRUG USE IN SOCIAL AND CULTURAL DIMENSION
OF URBAN COMMUNITY

นายสุภนัย ประเสริฐสุข

วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พ.ศ. 2554

การใช้ยาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเขตเมือง

นายสุภนัย ประเสริฐสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการคุ้มครองผู้บริโภคและการจัดการด้านสุขภาพ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พ.ศ. 2554

**DRUG USE IN SOCIAL AND CULTURAL DIMENSION
OF URBAN COMMUNITY**

MR. SUPANAI PRASERTSUK

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN HEALTH CONSUMER PROTECTION AND HEALTH MANAGEMENT
GRADUATE SCHOOL KHON KAEN UNIVERSITY**

2011

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

หลักสูตร

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

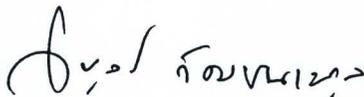
สาขาวิชาการคุ้มครองผู้บริโภคและการจัดการด้านสุขภาพ

ชื่อวิทยานิพนธ์: การใช้ยาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเขตเมือง

ชื่อผู้ทำวิทยานิพนธ์: นายสุภณัฐ ประเสริฐสุข

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรแก้ว จันทภาษา ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.ลือชัย ศรีเงินยวง กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิบูลย์ วัฒนนามกุล กรรมการ

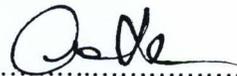
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิบูลย์ วัฒนนามกุล)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. ลำปาง แม่นมาตย์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. วงศ์วิวัฒน์ ทศนียกุล)
คณบดีคณะเภสัชศาสตร์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยขอนแก่น

สุภณีย์ ประเสริฐสุข. 2554. การใช้ยาในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเขตเมือง. วิทยานิพนธ์
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการคุ้มครองผู้บริโภคและการจัดการด้าน
สุขภาพบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิบูลย์ วัฒนนามกุล

บทคัดย่อ

248526

การศึกษาปัญหายาในชุมชนจะพบความจริงอย่างหนึ่งร่วมกันว่า ยังขาดมิติในมุมมอง
ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมร่วมอยู่ด้วย อีกทั้งชุดความรู้เกี่ยวกับปัญหาการใช้ยาส่วนใหญ่มัก
ทำการศึกษาในภาคชนบทเป็นหลัก ซึ่งไม่น่าจะเป็นความรู้ชุดเดียวที่จะใช้อธิบายปัญหาการใช้ยาที่
เกิดขึ้นกับชุมชนในเขตเมืองได้อย่างเพียงพอ ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้จะช่วยเติมเต็มช่องว่าง
ระหว่างบรรทัดของชุดความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาในชุมชนให้สมบูรณ์และครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดย
ทำการศึกษาชุมชนคอนทัญานาง เขตเทศบาลนครขอนแก่น ระหว่างเดือนมีนาคม – สิงหาคม 2553
และเก็บรวบรวมข้อมูลจากครัวเรือนที่มีคนหลายวัยอยู่อาศัยร่วมกัน จำนวน 50 ครัวเรือน โดยใช้
วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เจาะลึก สันทนาการกลุ่ม บันทึกภาคสนามและภาพถ่าย

ผลการศึกษาพบว่า การใช้ยาของคนในชุมชนเมืองล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงกับบริโภคนิยม
(Consumerism) และสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นทางสังคม (Social class) โดยจะบริโภคนิยมที่ความหมาย
แฝงของยา (Exchange value) ซึ่งรวมไปถึงสินค้าที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ (Sign) ของยา
ด้วย สิ่งที่อยู่เบื้องหลังและเร่งเร้าให้เกิดการบริโภคนิยมคือ ความไม่ต้องการเป็นอื่น (Otherness) ในสังคม
ที่เรียกว่า ความไม่ต้องการเซช ไม่ร่วมสมัยและไม่ตกยุค กลุ่มคนชั้นกลางระดับสูงในเมืองจะใช้ยา
และสัญลักษณ์ของยาเพื่อบอกความเป็นตัวตน รสนิยมและเพื่อการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม
กลุ่มคนชั้นกลางระดับล่างจะบริโภคนิยมในรูปแบบสัญลักษณ์ซ้อนสัญลักษณ์เพื่อทำให้ภาพความเป็นอื่นที่
ถูกสร้างว่าเป็นความเซชในสังคมเมืองเจือจางลง กลุ่มคนชายขอบบริโภคนิยมของยาเพื่อความ
เสมอภาคและทัดเทียมกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมและบริโภคนิยมก็ได้สร้างให้เกิดความเป็นอื่นหรือ
ความเซชของการใช้ยาชุดในเมืองปรากฏขึ้นในสังคมอีกด้วย

Supanai Prasertsuk. 2011. **Drug Use in Social and Cultural Dimension of Urban Community.**

Master of Science Thesis in Health Consumer Protection and Health Management,
Graduate School, Khon Kaen University.

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Viboon Wattananamkul

ABSTRACT

248526

Most of the studies of communities' drug use were lacking of social and cultural perspectives. They were also mainly done in rural areas which may not be used properly to describe the drug use in urban areas. This study was to cover and complete the areas mentioned above. The study was done in Don Ya Nang community in Khon Kaen municipal, Thailand, during March to August 2010. The data was collected from fifty families that had the members with age diversities by using these methods; participant observation, in-depth interview, group discussion, field note and photographs.

Through the various methods conducted, the research has concluded that drug use in urban centers was connected to consumerism, of which social class and/or status played a major role. The reason people within these urban centers consume drugs is because of the connotation of drugs that mainstream society has depicted, of which goods are produced to be "signs of drugs." The underlying reasons and motivation behind drug consumption are the desires to conform to society; to not be "other" in relation to society as a whole. The upper-middle classed used drugs to describe their personal, style, and to be a part of society. The lower-middle class consumed drugs in the pattern of "signs overlapping signs," as a means of reducing this so-called "otherness," in terms of fashion and modernity. Thus, because of drugs in the pattern of "signs overlapping signs", an illusion of "otherness" is created. The marginalized groups used the "signs of drugs" to become equal with other groups in society. Further, the consumerism made the Ya – Chud(a combination of difference drugs in a form of capsule and tablet and packed in a small plastic bags) use in the city, old-fashioned and out-of-date.

งานวิทยานิพนธ์นี้ขอมอบส่วนดีให้บุพการีและคณาจารย์

กิตติกรรมประกาศ

ช่วงแรกของการทำการศึกษา ผู้วิจัยได้สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลและแนวทางการศึกษากับผู้สนใจปัญหาภายในชุมชนที่หลากหลาย คำถามที่ผู้วิจัยมักจะได้รับเสมอจากการสนทนาคือ ทำแล้วจะนำไปแก้ไขปัญหาระบบยาของประเทศไทยได้อย่างไร การศึกษานี้ช่วยแก้ไขปัญหให้กับชุมชนได้อย่างไร

ผู้วิจัยได้ครุ่นคิดและพยายามตอบคำถามเหล่านี้ตลอดเวลาที่มีโอกาส กระทั่งเมื่อการศึกษานี้ผ่านพ้นการขัดเกลา ถกเถียงทางวิชาการ ผู้วิจัยพบข้อคิดหนึ่งว่า งานการศึกษานี้เป็นเพียงการทำความเข้าใจฐานวิถีคิดของคนที่ใช้ยาในชุมชนเมืองกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น คำตอบและข้อมูลที่ได้นั้น อาจเอื้อมมากเกินไปกับงานการศึกษาชั้นเล็กๆ ขึ้นนี้ ที่จะสามารถปรับแก้ไขปัญหาระบบยาของประเทศไทยให้เกิดผลได้ในทันที แต่หากการศึกษานี้หากจะพอมีประโยชน์อยู่บ้าง ก็น่าจะอยู่ที่ การได้ชี้ชวนให้เห็นฐานคิดเบื้องหลังชุดความจริงการใช้ยาหนึ่ง ที่สอดแทรกอยู่ในชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของคนเมือง ซึ่งน่าจะใช้เป็นฐานคิดแก่ผู้สนใจได้หยิบไปใช้ผลิตสร้างรูปแบบ วิธีการใหม่ๆ เพื่อแก้ไขปัญหายาในชุมชนได้บ้าง เพราะหากเราตั้งโจทย์ปัญหายาในชุมชนที่ละเอียดต่อบริบทที่แวดล้อมระบบยา ตั้งเข็มมุ่งมองแบบแยกส่วนเพียงเพื่อค้นหาว่า “ชาวบ้านมีปัญหายาการใช้ยาที่ผิดไปจากหลักวิชาการอย่างไร” แล้วนั้น ปัญหายาในชุมชนก็จะยังคงเป็นปัญหาที่เรื้อรังและสร้างผลกระทบกับระบบสุขภาพอื่นๆ จนกลายเป็นปัญหาที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

การศึกษานี้จะไม่สำเร็จ ผู้วิจัยจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนมุมมองและวิถีคิดได้เลยหากผู้วิจัยไม่ได้พบ เรียนรู้และเสวนากับ ผศ.ดร.วิบูลย์ วัฒนนามกุล คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้ซึ่งเป็นทั้งครูผู้ชี้ทางและส่งเสริม เป็นทั้งพี่ชายที่ช่วยให้ข้อคิดในการมองโลกมุมใหม่ๆ เสมอ ซึ่งผู้วิจัยไม่คิดว่าคำขอบพระคุณนี้จะทดแทนความรู้สึกที่ผู้วิจัยมีต่ออาจารย์ได้ทั้งหมด จึงขอทดแทนด้วยการตั้งใจทำการศึกษานี้ให้สำเร็จและหมั่นผลิตสร้างงานตอบแทนสังคมต่อไป

ขอบพระคุณน้องพี่และเพื่อนในกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น ที่ให้โอกาสได้กลับมาศึกษาและรับภาระทำงานทดแทนอย่างหนักหน่วง เหนือสิ่งอื่นใดคือกำลังใจและความอบอุ่นที่มีเสมอของ ภญ.ศิวพร ประเสริฐสุข ผู้ยอมเหนื่อยและรับภาระในหลายเรื่องแทนช่วงที่ผู้วิจัยอุทิศเวลาให้กับการศึกษานี้ ดช.ศุภกิตติ ประเสริฐสุขและดช. สิปปกร ประเสริฐสุข ผู้เป็นกำลังใจให้เปี่ยมล้นเสมอ

ศุภนัย ประเสริฐสุข

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
คำอุทิศ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
2. คำถามการวิจัย	6
3. วัตถุประสงค์การวิจัย	6
4. ขอบเขตการศึกษา	7
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเมือง	10
2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมบริโภค	16
3. แนวคิดการแสวงหาการรักษาความเจ็บป่วยด้วยตนเอง	20
4. แนวคิดการใช้ยาด้วยตนเอง	23
5. ความเชื่อและแบบแผนการใช้ยาในชุมชน	29
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	39
1. แนวคิดที่มีอิทธิพลต่องานวิจัย : คตินิยมแนวสร้างเชิงสังคม (Social construction) คตินิยมหลังแนวสมัยใหม่ (Postmodernism) และคตินิยมแนวการตีความ (Interpretivism)	40
2. ระเบียบวิธีวิจัย	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษาและอภิปรายผล	51
1. บริบทชุมชน	51
2. วัฒนธรรมบริโภคของคนเมือง	98
3. ความไม่สบายและการเจ็บป่วยของคนเมือง	121
4. การใช้ยาด้วยตนเองของคนเมือง	136
5. อภิปรายผลการศึกษา	163
6. วัฒนธรรมการบริโภคยาของคนชุมชนเมือง	166
7. การใช้ยาด้วยตนเองของคนในชุมชนเมือง	170
บทที่ 5 สรุปการศึกษาและข้อเสนอแนะ	175
1. การจัดการกับปัญหาความเจ็บป่วยของคนเมือง	176
2. วัฒนธรรมการบริโภคยาของคนเมือง	177
3. การใช้ยาด้วยตนเองของคนเมือง	178
4. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	181
บรรณานุกรม	187
ภาคผนวก	195
ภาคผนวก ก แบบจริยธรรมในการวิจัย	197
ภาคผนวก ข ตัวอย่างเครื่องมือในการศึกษา	207
ประวัติผู้เขียน	211

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ถนนมิตรภาพในอดีตเมื่อครั้งเริ่มตัดถนนผ่านมายังพื้นที่จังหวัดขอนแก่น	53
ภาพที่ 2 บึงทุ่งสร้างแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์ที่กำลังพัฒนาของเมืองขอนแก่น	56
ภาพที่ 3 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งบึงทุ่งสร้างและชุมชนใกล้เคียง	57
ภาพที่ 4 ช่วงชั่วโมงเร่งด่วนในพื้นที่ชุมชนคอนหญ้านาง	58
ภาพที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศเพื่อแสดงพื้นที่และอาณาเขตชุมชนคอนหญ้านาง	60
ภาพที่ 6 สถานบริการทางด้านสุขภาพที่ตั้งอยู่ 2 ฟากถนน	64
ภาพที่ 7 คลินิกรักษาโรคซึ่งดำเนินการโดยแพทย์แผนปัจจุบันในสาขาต่างๆ	65
ภาพที่ 8 คลินิกทันตกรรมที่ให้บริการสำหรับคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง	67
ภาพที่ 9 ร้านขายลักษณะต่างๆในพื้นที่ชุมชนคอนหญ้านาง	69
ภาพที่ 10 สภาพการคมนาคมและขนส่งในชุมชนคอนหญ้านาง	72
ภาพที่ 11 ภาพชีวิตที่หลากหลายของผู้คนในชุมชนคอนหญ้านาง	74
ภาพที่ 12 กิจกรรมรณรงค์ในช่วงงานสำคัญของชุมชนซึ่งมักพบผู้สูงอายุเป็นหลัก	76
ภาพที่ 13 สภาพที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนชายขอบในพื้นที่ชุมชนคอนหญ้านาง	82
ภาพที่ 14 สภาพพื้นที่ชุมชนชายขอบริมบึงทุ่งสร้าง	84
ภาพที่ 15 ความเชื่อในแบบของคนเมือง	89
ภาพที่ 16 ตลาดและแหล่งปากท้องของคนชุมชนคอนหญ้านาง	91
ภาพที่ 17 ตลาดสดแบบติดแอร์และร้านสะดวกซื้อซึ่งเป็นที่นิยมในชุมชนเมือง	92
ภาพที่ 18 อาหารปรุงสำเร็จหรือวัตถุดิบเพื่อนำไปปรุงอาหารพบได้ง่ายในตลาดสด	92
ภาพที่ 19 บริโภคนิยมเกี่ยวกับสุขภาพในชุมชนเมือง	99
ภาพที่ 20 สภาพบ้านเรือนชุมชนชายขอบริมบึงทุ่งสร้าง	102
ภาพที่ 21 ร้านยาในชุมชนเมืองที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย	104
ภาพที่ 22 สัญลักษณ์ของยา	105
ภาพที่ 23 การเจ็บป่วย ขึ้นอยู่กับการตีความและให้ความหมายของแต่ละคน	125
ภาพที่ 24 หนึ่งในปรากฏการณ์ต้นทางเลือกในการดูแลสุขภาพของคนเมือง	132
ภาพที่ 25 ก่องข้าวเหนียวพอเพียงของทีมสหวิชาชีพดูแลผู้ป่วยโรงพยาบาลลำปาง	146
ภาพที่ 26 ยาชุดและยาอันตรายซึ่งพบขายคั่นที่ร้านค้าในชนบท	148